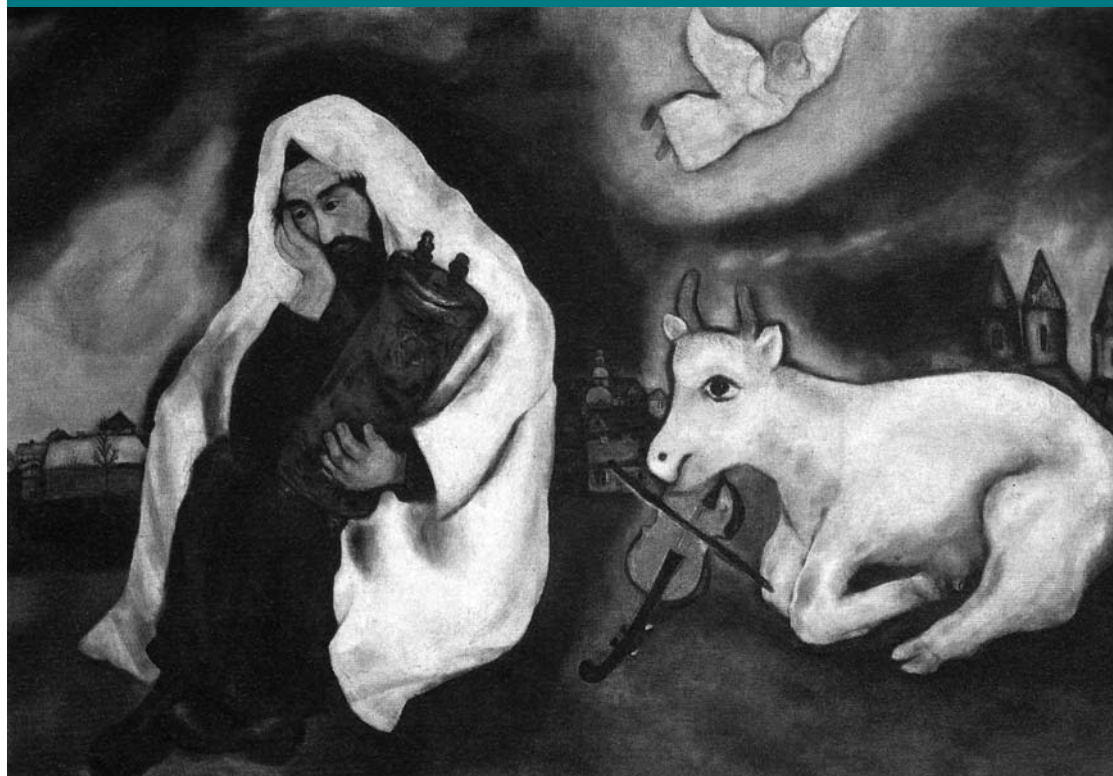


# *In beweging*

kwartaalblad van de Christengemeenschap  
Advent 2009

Het heilige land



# In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap  
14e jaargang nr. 1, Advent 2009

## Inhoud van dit nummer

Van de redactie 1  
Engelrijken 1  
Thema: Het heilige land 2  
Serie: Het bewogen begin 18  
Kersttijd 21  
Bestuur en instellingen 22  
Berichten uit de gemeenten 25  
Allerlei 26  
Internationaal 30  
Boeken 33  
Aankondigingen 36  
De gemeenten en hun geestelijken 37  
Gestorvenen 38

## Redactie

Nelle Amons, Bastiaan Baan,  
Jolanda van Dam,  
Jos van Damme, Marianne de Nooij

## Redactie-adres

*In beweging*, p/a mw. J. van Dam,  
Putterweg 64, 3851 GE Ermelo  
tel. 0341-550606  
e-mail: [inbeweging@unica4.nl](mailto:inbeweging@unica4.nl)  
Ook voor inlichtingen over abonnementen

## Financiën en advertenties

Jos van Damme, tel. 0318-416079  
e-mail: [josvandamme@chello.nl](mailto:josvandamme@chello.nl)

## Druk

Drukkerij Modern, Bennekom

## Kopijdata:

Paasnummer 1 februari 2010  
Pinksternummer 1 april 2010  
Kopij graag aanleveren per e-mail  
([inbeweging@unica4.nl](mailto:inbeweging@unica4.nl)).  
De redactie behoudt zich het recht voor  
ingezonden kopij in te korten of niet te  
plaatsen.  
*Illustratie omslag: 'Eenzaamheid', Marc  
Chagall (1933). Tel Aviv Museum, Tel Aviv*

De Christengemeenschap  
in Nederland en Vlaanderen  
Adressen (geen postadres)  
en tijden van diensten

M=mensenwijdingsdienst, K=zondagsdienst voor de  
kinderen, info: gezien onregelmatigheid navraag nodig.

**Alkmaar**, Oude Kanaaldijk 9, 072-5613144

M zo 10, di 9, do 10, za 9 (info), K zo 9 (info)

**Amsterdam**, A.J. Ernststraat 869, 020-6420769,  
bgg 6628346. M zo 10, di 7, wo 9, do 9, za 9,  
K zo 9.30 (info)

**Antwerpen**, H. Consciencelaan 107, Morsel,  
03-8305860. M zo 10, wo 7 (info), do 10 (info),  
vr 9.30, K zo 9.15 (info)

**Arnhem**, Brugstraat 5, 026-3708049,  
bgg 06-20018689. M zo 10 (info), do 9.30 (info),  
K zo 9.30 (info)

**Den Haag**, Groot Hertoginnelaan 2, 070-3634898  
M zo 10.15, wo 10 (info), do 8 (info), vr 10.30  
(info), K zo 9.30

**Driebergen**, Rijsenburgselaan 2a, 0343-517467  
M zo 10.30 (info), do 9.30 (info), K zo 10 (info)

**Eindhoven**, Dorpstr 122, Veldhoven, 040-2221009,  
bgg 2520498. M zo 10.45 (info), wo 9.30, vr. 9.30  
(info) K zo 10 (info)

**Het Gooi**, Veldweg 1, Bussum, 035-5417957, bgg  
6563160. M zo 10, do 10 (info), K zo 9.30 (info)

**Groningen**, Lauwersstraat 3, 0592-347059,  
bgg 050-3096437. M zo 10.30 (info), do 10 (info),  
K zo 10 (info)

**Leeuwarden**, Droevendal 9, 058-2151708,  
bgg 2803558. M zo 10.15 (info), do 9.15 (info), K  
zo 9.45 (info)

**Leiden**, Vestestraat 39-49, 071-5121459,  
bgg 06-11302133. M zo 10.30 (info), za 10.30  
(info), K zo 10 (info)

**Meppel**, Catharinastraat 44, 0522-452699  
bgg 0521-578178. M zo 10.15 (info), K zo 9.45  
(info)

**Middelburg**, Lange Noordstr. 62, 0118-615459, bgg  
583352. M zo 10 (info) K zo 9.15 (info)

**Rotterdam**, Lumeystr. 33, 010-4662586, bgg 4862586  
M zo 10.30, di 9.30, wo 9.30, vr 7.30, K zo 10

**West-Brabant**, Minckelersstraat 27, Breda,  
076-5422983, bgg 5021945. M za 9.30 (info)

**Zeist**, van Tetslaan 4, 030-6913868, bgg 6921173  
M zo 10.30, di 8, wo 9, vr 10 (info), za 9,  
K zo 9.30

**Zutphen**, Badhuisweg 27, 0575-352403, bgg 06-  
40717174. M zo 10.30, di 9.15 (info), do 9.15  
(info), za 10 (info), K zo 10 (info)

**Landelijk secretariaat:** 070-3451506

Groot Hertoginnelaan 4

2517 EG Den Haag

E-mail: [secretariaat@christengemeenschap.nl](mailto:secretariaat@christengemeenschap.nl)

Website: [www.christengemeenschap.nl](http://www.christengemeenschap.nl)

## Van de redactie

*De naam Advent komt van het Latijnse woord adventus, dat komst betekent. De Adventsperiode is vooral een tijd van verwachten, van jezelf voorbereiden op de komst van wat in onszelf en in de wereld om ons heen in de donkerste tijd van het jaar geboren wil worden, mits wij ons daarop voorbereiden. Maar zoals een zwangere vrouw het kind dat zij draagt alleen onder barensweeën geboren kan laten worden, zo moeten wij dikwijls door beproevingen heen, voor wij dat wat komen wil kunnen ontvangen.*

*Het thema van dit nummer 'Het heilige land' past dan ook goed bij Advent. Want misschien nergens op aarde is de verwachting van wat zou kunnen komen intenser dan in het heilige land, Israël. En ook nergens zijn de barensweeën zo hevig als daar, in Israël, met zijn wonderlijke vorm en in het landschap zijn 'schram in de aarde', de slenk die van Galilea naar Judea loopt. Een land ook, dat sinds zijn ontstaan nog nooit vrede heeft gekend, maar waar naast strijders ook mensen wonen, die zoeken naar vormen voor hun gemeenschappelijk gevoelde waarden, zoals in kibboets Harduf. Zullen de mensen in Israël iets kunnen waarmaken van hun verwachting?*

*Dat ook vrouwen pioniers kunnen zijn wordt duidelijk in de bijdrage van Hilde Cauwenbergh aan de serie 'Het bewogen begin'; Marta Heimeran was een echte pionier. Dat het haar lukte geestelijke te zijn én echtgenote én moeder was voor haar in het bijzonder belangrijk: een in haar levensloop geleefde 'Advent'.*

Nelle Amons

## Engelrijken

*In de Kersttijd klinken aan het altaar in de mensenwijdingsdienst de namen van alle engelrijken. Bij het uitspreken van deze klinkende namen is iets van hun aanwezigheid merkbaar, alsof ze in het uitspreken ook worden aangesproken en opgeroepen. Wat zoeken de hiërarchieën in de Kersttijd aan het altaar? Is daar iets te vinden wat aan hun volmaakte wereld nog ontbreekt?*

*De apostel Petrus spreekt het een keer onomwonden uit met de woorden: 'Zelfs de engelen verlangen te schouwen wat aan u verkondigd wordt (1 Petrus 1:12). De hemelingen kijken met groot verlangen naar de aarde, om hier degene te zoeken, die hun hemelse rijk heeft verlaten: Christus, die woning zoekt in de mensen. En de mens, die dat verwerkelijk – Christus in mij – die vervult het diepste verlangen van de engelen.*

Bastiaan Baan

## Thema: Het heilige land

*De geboorte van het kind Jezus, waarbij de engelen zingen over vrede op aarde in mensen van goede wil, vond plaats in een land dat door de eeuwen heen het toneel is geweest van grote spanningen tussen de volkeren. In dit themanummer over 'het heilige land' opent Siegwart Kniipenga de serie van vier artikelen met een aantal opmerkelijke observaties van de natuur in Israël. Bastiaan Baan belicht de historische wortels van het spanningsveld tussen jodendom en islam. De journalist Toon Schmeink geeft een overzicht van de ontwikkelingen in het Israëlisch-Palestijnse conflict. Tot slot een bijdrage van Marianne de Nooij over hoopgevendende initiatieven voor een interreligieus gebedshuis in Galilea.*

### Israël – een dynamisch land

*door Siegwart Kniipenga (geestelijke gemeente Alkmaar)*

De meest opvallende structuur van het land Israël is de 'schram in de aarde' die van Noord naar Zuid verlopend tot diep in Afrika is gegrift. Een dergelijke 'schram' heet in geologentaal een slenk. Déze slenk zou zijn ontstaan, doordat de gebieden ten Oosten en ten Westen hiervan zich van elkaar af bewogen, waardoor een breuklijn ontstond en doordat deze gebieden bovendien, als kruisende ijschotsen, ten opzichte van elkaar verschoven. Daaraan aansluitend ontstond zo een langgestrekte verzakking van een tweehonderd meter diepte in het Noorden tot een vierhonderd meter in het Zuiden. In deze 'geul' stroomde het water van West en Oost bijeen en vormde de Jordaan, die in het Noorden uitdijde tot het Meer van Galilea en in het Zuiden uitmondde in de Dode Zee.

Dit hele gebeuren mag een grootschalige geologische dynamiek genoemd worden. Er werd hierdoor aan de oevers van de Dode Zee het diepst liggende gebied op aarde gevormd dat niet met water is bedekt. Dichtbij de monding van de Jordaan werd Jezus vermoedelijk gedoopt. Dit laatste voegt aan de aardkundige ligging een bijzondere geestelijke kwaliteit toe. Gods Zoon kon niet dieper afdalen dan hier.

#### Doorstroomland

In het boek *Mitte der Erde* (Stuttgart 1988)

beschrijft Andreas Suchantke een volgende dynamiek. De trek van de vogels van Zuid naar Noord en omgekeerd in die streken loopt via Israël. Tussen de woestijn in het Oosten en de zee in het Westen is Israël (met Libanon en Syrië) kennelijk voor deze dieren de gunstigste route en vormt zo, halfjaarlijks, hun corridor.

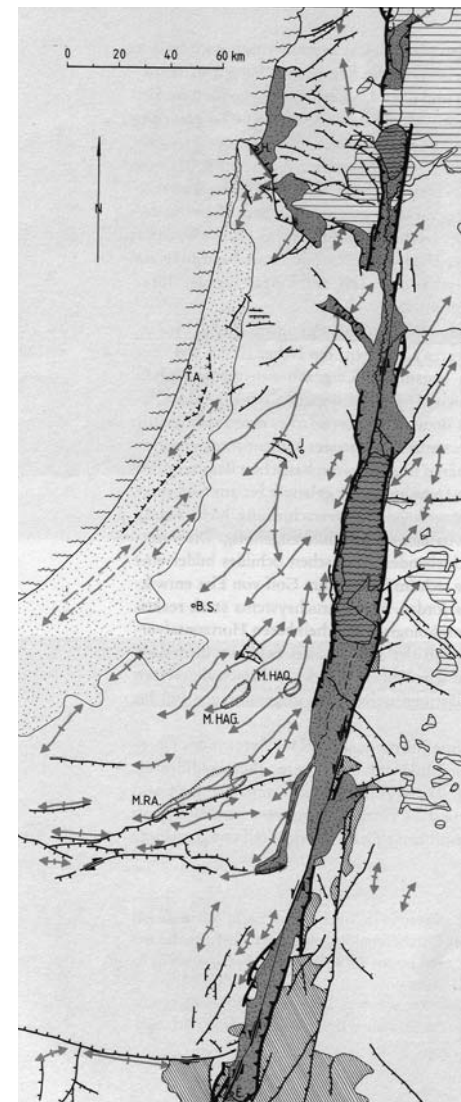
Een volgende, enigszins vergelijkbare beweging is vast te stellen vanaf het derde voorchristelijke millennium. Door de onneembaarheid van de woestijn tussen het Tweestromenland (het huidige Irak) en Egypte verliep de route tussen beide cultuurgebieden via de zogeheten vruchtbare halve maan. Deze strekt zich uit vanaf de Perzische Golf naar het Noordwesten langs Eufraat en Tigris, westwaarts langs de grens van het huidige Turkije en weer Zuidwestwaarts via Syrië, Libanon en Israël, naar Egypte. Wat daar langs trok waren niet alleen karavanen als handelsverkeer maar ook legers die tegen elkaar optrokken en bij voorkeur op de brede Vlakte van Jesreël slag leverden. Dat alles is dynamiek tussen volkeren. Het volk Israël zelf bewoog op deze deining mee door zich aanvankelijk meer op Babylonië (tijdens Abraham en Izaäk) en later op Egypte (tijdens Jacobs zoon Jozef tot en met Mozes) te richten.

Het verloop van de hierboven al genoemde

rivier de Jordaan voegt aan het beeld van Israël als doorstroomland nog het hare toe. Zij loopt over een lengte van ruim tweehonderd kilometer van Noord naar Zuid en is met haar stroomgebied (het gebied dat op een rivier afwatert) de levensader van het land. Maar naast het vervullen van deze onontbeerlijke dienst aan haar omgeving maakt zij tussen bronnen en monding een extreem proces door. Ik heb van de twee keer die ik in Israël was de volgende indrukken overgehouden. De eerste keer zag ik in het noordelijke Banias een rots waaruit water met groot geweld naar buiten spoot, misschien wel met een kubieke meter per seconde (schat ik als leek). De tweede keer hadden we een paar uur de tijd en wandelden in hetzelfde gebied. Daar stroomden niet alleen de beken met hun bruisende en spattende water, maar de lucht was er voelbaar van vocht verzadigd en overal zag je groen gras, groene bomen en wilde hyacinten, anemonen en andere bloemen; een heel bijzondere ervaring na dagenlange excursies in het schrale, droge andere deel van Israël. Alles was helder, jong en fris.

Vanuit die streek daalt de Jordaan af naar het Meer van Galilea. Rondom dit meer stond de natuur in februari-maart in rijke bloei. Vanaf de zuidzijde van het meer meandert de rivier dan in de slenk naar het Zuiden via Samaria naar Judea. Aan de oevers is het vaak nog groen met dadelpalmen, citroen-, sinaasappel- en granaatappelbomen en nog veel meer. Maar bij de Dode Zee wordt de stroom trager, er zal vissterfte zijn door het opkruipende zout en aangekomen in de Dode Zee sterft al het leven en zie je het water met zijn loodgrijs, loom oppervlak, op de oevers omzoomd door een glinsterend kantwerk van zoutkristallen. Het gesteente er omheen is, anders dan in het Noorden waar veel basalt is, grotendeels kalk dat uit de microskeletten van lagere dieren is opgebouwd.

Ik ken geen andere rivier met de bijbehorende landstreken die zo extreem de weg



*Tectonische kaart van bewegingen in de aardkorst in Palestina. Uit: 'Mitte der Erde – Israel und Palästina', A. Suchantke e.a., Verl. Freies Geistesleben Stuttgart*

van leven naar sterven uitbeeldt. Merkwaardig genoeg ondersteunt dit beeld van zijn verloop de levensloop van Jezus die in Nazareth in Galilea opgroeide en in



Jeruzalem in Judea stierf. Hij mocht met zijn eigen vernieuwende levenskracht bij de rijkdom van de natuur in Galilea aansluiten en aan het sterven in Judea, na zijn eigen sterven, zijn opstanding toevoegen.

Zowel de slenkvorming waardoor zich het stroomgebied van de Jordaan vormde, als de geografische ligging van Israël, maken dit land tot een 'doorstroomland'. Er mag zelfs gezegd worden: tot een doorgangsland tussen drie gebieden, die de drie werelddelen Afrika, Azië en Europa als achterland hebben.

Is het tegen deze achtergrond verwonderlijk dat de sterkste doorstroming die de mensheid ten deel viel hier, in dit land, plaatsvond? Want hier mocht Jezus van Nazareth

eens de Christus, als de Godszoon, in zich opnemen. Deze werd in Jezus tot de mensenzoon die zich vanuit Israël met de gehele mensheid verbond. Reeds Paulus en Johannes de Apocalypticus ontmoetten Hem, kort na zijn opstanding al buiten Israël, namelijk voor Damascus in Syrië en voor de kust van het huidige Turkije op Patmos. En later wordt zijn verschijning, tot in onze dagen in toenemende mate, overal op de wereld waargenomen.

Israël als dynamisch land, doorstroom- en doorgangsland: het mag misschien een tegenbeeld zijn tegenover het spanningsveld waarin twee volkeren zich bevinden, die het beide als hun eigen bezit beschouwen.

## Aan de wortels van het conflict

*door Bastiaan Baan (geestelijke gemeente Zeist)*

*In de voorbereiding van een reis naar Israël, die in het afgelopen voorjaar werd georganiseerd, hield Bastiaan Baan voor de deelnemers een inleiding over het joods-Palestijnse conflict. Onderstaand artikel is een samenvatting van deze inleiding, waarin een poging werd gedaan om de spirituele essentie van het conflict te omschrijven.*

Het Israëlisch-Palestijns conflict heeft zijn wortels in een ver verleden. Waar je ook maar kijkt zie je, dat het beladen is met felle emoties, tegengestelde meningen en veelal met negatieve of destructieve gedachten. Het is niet moeilijk om in te zien, dat zulke gedachten niet bevorderlijk zijn voor toenaderingspogingen.

Een probleem bij de diagnose van het conflict is, dat vertegenwoordigers van beide partijen telkens vanuit één standpunt spreken en redeneren en daarbij het tegenovergestelde standpunt uitsluiten. Zo ontstaat veelal een gesprek tussen twee 'doven', die uitsluitend naar zichzelf willen luisteren.

Tijdens de zoveelste uitbarsting van het conflict, in het voorjaar van 2009, schreef de ambassadeur van Israël in Nederland in dagblad Trouw: 'De critici van Israël weten niet met wie ze sympathiseren. Hamas is een terroristische organisatie, die Israël wil vernietigen.' Met evenveel recht schrijft op de andere helft van de bladzijde in Trouw de oud-ambassadeur van Noorwegen, die als zaakgelastigde in Beiroet werkt: 'Verbondenheid met Israël leidt vaak tot een blinde vlek voor het onrecht in het Midden-Oosten.' Beiden schrijven met verstand van zaken over het conflict – alsof je er maar op één manier naar kunt kijken – zonder zelfs moeite te doen om zich te verplaatsen in het standpunt van de ander. Een sprekend voorbeeld van een modern gezegde: Wie met beide voeten op de grond staat, komt geen stap vooruit...' Discussiëren vanuit onverzettelijke standpunten levert geen constructieve bijdrage aan het conflict; eerder verhardt het de standpunten.



*'Het offer van Izaäk', Marc Chagall (1973).*

*Uit: 'De bijbelse boodschap van Chagall', P. Provoyeur, Uitg. Becht Amsterdam*

### Ismaël en Izaäk

De tragedie heeft zijn spirituele wortels in een ver verleden, in een gebeurtenis, die zowel voor joden als Palestijnen van grote betekenis is. De aartsvader van beide volkeren is volgens de overlevering Abraham. Zowel voor orthodoxe joden als voor de islam is Abraham DE aartsvader. Beide volkeren, joden en Palestijnen, beleven hun 'sterrenuur' in de voorspelling, die Jahwe aan Abraham doet: 'Toen leidde Jahwe hem

naar buiten en zei: "Zie toch op naar de hemel en tel de sterren, indien gij ze tellen kunt. Zo zal uw nageslacht zijn." 'Oude afbeeldingen laten een sterrenhemel zien, waarin de hand van God verschijnt. Veelbetekenend verschijnt op dat moment in de bijbel voor het eerst het woord 'geloven': '... en Abraham geloofde in de Heer.' Voor islamieten is deze formulering een bevestiging, dat Abraham in wezen islamiet is: het woord 'islam' betekent geloof, onder-

werping. In ieder geval wordt Abraham tot het geloof gebracht door de aanblik van de sterren en de stem van de Godheid.

Pas als Abraham 86 jaren oud is, wordt de belofte verwerkelijk. Abraham verwekt bij Hagar, een Egyptische dienaress, zijn eerste zoon, Ismaël. Ismaël betekent: God hoort. Bij deze geboorte (die blijkbaar door God voorzien en bedoeld is) ligt ook het begin van een conflict. Zodra Ismaël geboren is, wendt Hagar zich af van de vrouw van Abraham, Sara, en ontstaat er tussen beiden haat en jaloezie. Hagar wordt met haar zoon naar de woestijn verbannen en moet voortaan als nomade rusteloos voorttrekken. Wel krijgt Ismaël een belofte voor de toekomst mee: hij zal de stamvader van twaalf zonen en twaalf volkeren zijn. Hagar krijgt van Jahwe de profetie mee: 'Ik zal uw nageslacht zeer talrijk maken. (...) Ismaël zal een wilde ezel zijn; zijn hand zal tegen allen zijn en de hand van allen tegen hem zijn en hij zal ten aanschouwen van al zijn broeders wonen.' Ismaël lijkt gepredestineerd voor strijd en onmin.

Pas als Abraham 100 jaar oud is, baart zijn vrouw Sara een zoon: Izaäk. Zijn naam is afgeleid van het woord 'lachen': wanneer Sara haar zoon baart en beseft, dat de belofte aan Abraham ook haar ten deel is gevallen, lacht ze. Izaäk wordt door zijn zoon Jacob de stamvader van de twaalf stammen van Israël.

Vanaf hun geboorte leiden de twee broeders Ismaël en Izaäk ieder een eigen leven, in onmin met elkaar. Alleen bij de begrafenis van hun vader ontmoeten ze elkaar vluchtig, maar het komt niet tot een verzoening. Vanaf hier gaan overigens ook de oudtestamentische en islamitische traditie uiteen: het Oude Testament vertelt, dat Abraham zijn zoon Izaäk moet offeren op de berg Moria (in het latere Jeruzalem). De Koran beschrijft, dat Abraham zijn zoon Ismaël offert in Mekka en daarmee tot de stichter wordt van deze heilige plaats. De wegen gaan onherroepelijk uiteen; de Koran zegt:

'Abraham was noch jood, noch christen, maar hij was een gelovige' (3e Soera). En met dit woord 'gelovige' – in het Arabisch *muslim* – wordt uiteraard in de terminologie van de Koran een moslim bedoeld.

Tot op de dag van vandaag speelt deze afstamming voor beide religies een belangrijke rol. Toen op 11 september 2001 een aanslag gepleegd werd op de Twin Towers in New York, rechtvaardigde de geestelijke vader van de aanslag, Mohammed Atta, deze daad door te verwijzen naar Abraham, 'die zijn zoon opdracht gaf als een goed moslim te sterven'.

### De verstrooiing

Beide zonen van Abraham zijn begiftigd met een vermogen, dat pas dan in de ontwikkeling van de mensheid een rol gaat spelen: het intellect. Van Ismaël wordt in de bijbel gezegd, dat hij een 'spotter' is: het intellect maakt laconiek, kritisch en zelfs sarcastisch. Maar ook bij de nazaten van Izaäk komen de schaduwkanten van het intellect ruim aan bod: alleen door sluwheid kan Jacob het eerstgeboorterecht aan zijn broer Ezau ontfutselen. Met dit vermogen maakt de mens zich los van zijn geestelijke wortels. Hij verlaat zijn geestelijke oorsprong en wordt *heimatlos*. De joodse Kabbala verklaart hiermee de diaspora, de verstrooiing van het joodse volk (*Galuth*): 'Wij, de joden, moeten niet alleen geestelijk, maar ook fysiek ons vaderland verlaten en in den vreemde gaan'. Alleen in deze afzonderingstoestand – aldus de Kabbala en het chassidisme – kan het joodse volk zijn opdracht vervullen.

Ook de Kabbala kent een vorm van zionisme – maar niet in de moderne betekenis van het woord. *Zion* is voor de kabbalisten het toekomstbeeld van een nieuwe hemel en een nieuwe aarde – niet van een land van melk en honing, van nationale trots en welvaart.

Treffend en met een zekere tragiek beschrijft een chassidische legende het zelfgekozen lot van de *Baal Shem*, de rabbi die in de 18e

eeuw aan de wieg staat van het chassidisme. Deze legende vertelt, dat de Meester met de Goede Naam nergens kan wonen. Samen met zijn leerling wandelt hij over de aarde, totdat hij midden in de nacht aan het strand komt. Daar vinden ze een klein schip zonder roer, maar met een zeil. Ze schepen zich in en drijven min of meer stuurloos de zee op: alleen de wind bepaalt waarheen het schip zeilt. 'Het schip werd door een geweldige storm heen en weer geworpen. Rondom waren hemel en land niet te zien, alleen water tot ver in de omtrek.'

De stromingen, die als kabbalisme en chassidisme bekend staan, leven bewust met de diaspora – wetend, dat het jodendom zijn spirituele opdracht alleen kan vervullen als het leeft volgens het principe: 'De wind waait waarheen hij wil. Gij hoort zijn stem, maar weet niet vanwaar hij komt en waarheen hij gaat. Zo is een ieder, die uit de Geest geboren is.' (Wanneer u als lezer denkt, dat dit exclusief voor het joodse volk geldt, raad ik u aan dit artikel ten einde te lezen!). Tegenover deze opvatting staat die van het zionisme, dat in de 19e en 20ste eeuw onder immense weerstanden land voor de joden in bezit nam: het begin van de staat Israël, zoals wij die nu kennen.

Dat ook de Joden beseften, dat met het stichten van een eigen staat de problemen allerminst uit de wereld waren, illustreert de volgende anekdote, die bij joden in de begintijd van het zionisme

de ronde deed: Een bedelaar in lompen op de kade van New York smeekt de kapitein van een schip om mee te mogen varen naar Israël – om daar te kunnen sterven. De kapitein laat zich vermurwen en zet na een lange reis de bedelaar in Haifa aan land. Als een week later het schip gereed ligt voor de terugreis, staat dezelfde bedelaar weer voor de kapitein en smeekt hem te mogen meevaren naar New York. Hoe komt hij erbij?



'De tocht naar Jeruzalem', Hendrik Werkman (1941).  
Joods Historisch Museum Amsterdam



vraagt de kapitein. 'Het gaat nu beter met mij', antwoordt de bedelaar. 'In Israël sterven, dat wel... maar in Israël leven, in Gods naam, dat niet!'

De joden beschrijven zichzelf als desem in het brood: verdeeld over de mensheid kunnen zij iets inbrengen, wat aan de mensheid ontbreekt. In talloze individuele biografieën wordt deze wetmatigheid bevestigd. Kunstenaars als Marc Chagall en Yehudi Menuhin, maar ook wetenschappers, dichters en schrijvers leven het lot tot op de dag van vandaag vóór.

### Thuiskomen in de ontworteling

Een joodse esoterische traditie, die wortelt in de tijd van de profeet Jesaja, vertelt dat de wereld in stand wordt gehouden door de *Lamed Waf*: zesendertig rechtvaardigen, die de wereld helpen dragen. Zesendertig ingewijden, *heimatlos* geworden, die het lijden van de mensheid als geen ander moeten doormaken. De chassidische traditie vertelt, dat ieder van deze ingewijden na zijn dood zo ijzig koud is geworden, dat God hem duizend jaar tussen zijn beide handen moet warmen, voordat hij weer tot zichzelf komt

en zich open kan stellen voor het Paradijs. Ongetwijfeld heeft het joodse volk een lijdensweg achter de rug, die het menselijk bevattingvermogen ver overstijgt. Dat deze lijdensweg ook met grote offers verbonden kan zijn, documenteert een gebed, dat tijdens de Tweede Wereldoorlog in het concentratiekamp Ravensbrück de ronde deed en dat niet alleen de slachtoffers, maar ook de daders in de voorbede opneemt (zie kader)

Het joodse volk lijkt op niemand en niets te kunnen bouwen. Het is alsof dit volk collectief doormaakt, wat in de spirituele ontwikkeling genoemd wordt: het stadium van de wandelaar. Vroeg of laat komt op de weg die naar de inwijding leidt een stadium voor, waar je geen grond meer onder de voeten hebt. In zijn fundamentele werk *Hoe verkrijgt men bewustzijn op hogere gebieden* schrijft Rudolf Steiner: 'Zoals de alledaagse mens zijn zekerheid ontleent aan de uiterlijke wereld, zo is de mens, die zich geestelijk ontwikkelt, tenslotte nog maar met één gegeven verbonden: dat is het eigen innerlijk. Hij wandelt van plaats tot plaats.

#### Gebod uit Ravensbrück

*Vrede aan de mensen die van kwade wil zijn en dat een eind moge komen aan alle wraak en al het spreken over straf en tuchting. De gruweldaden spotten met alle maatstaven, ze overschrijden alle grenzen van het menselijke bevattingvermogen. De martelaren zijn talrijk... Daarom, o God, weeg hun lijden niet met de weegschaal der gerechtigheid. Eis niet een meedogenloze wraak, maar meet met een andere maat: reken het de beulen niet aan. Vergeef hen bij de gratie van de moed en zielekracht van de anderen, hun menselijke waarde, hun stille dulden bij alles, de hoop, die niet opgegeven heeft, de dappere glimlach die de tranen deed opdrogen en alle liefde en alle offers... alle verscheurde, gekwelde harten, die desondanks sterk en vol vertrouwen bleven in het aangezicht van de dood, ja, ook in het uur van de diepste zwakte. Dat alles, mijn God, zal vergeving zijn voor de schuld. Als losgeld zal het goede wegen en niet het boze. En voor de herinnering van onze vijanden zullen wij niet meer hun slachtoffers zijn, niet meer hun nachtmerries en hun kwelgeesten, maar hun helpers, opdat ze hun razernij beëindigen. Het enige wat men van hen vraagt is dat wij, wanneer alles voorbij is, als mensen onder mensen mogen leven. En dat er weer vrede mag komen op deze arme aarde onder de mensen van goede wil en onder de anderen.*

Daarom noemt men hem in de taal van de geheime wetenschap ook wel de wandelaar (*der Wanderer*). Hij is nergens thuis. De betreffende bouwt een geestelijk huis in het eigen innerlijk. Dit bouwen van een geestelijk huis noemt men in de taal van de geesteswetenschap: een hut bouwen.' In de joodse traditie is deze toestand uitgedrukt in het Loofhuttenfeest: het gedenken van de ballingschap, toen de joden zelf uit hun land verdreven waren.

Maar ook de Palestijnen (Filistijnen in het Oude Testament) kennen vanouds deze toestand van ontheemd zijn. Het stadium van *Heimatlosigkeit* is vroeg of laat voor iedere mens aan de orde. Wie het niet midden in het leven doormaakt, wordt er ten laatste op het sterfbed mee geconfronteerd. Een stervende gaf aan de toestand waarin hij zich bevond eens de naam: kosmische reiskoorts. Niet meer thuis op aarde, verlangde hij naar zijn geestelijke bestemming. Ik heb de indruk, dat het joodse volk in zijn

ontwikkeling deze weg collectief voorleeft. In onze tijd moeten vele volkeren en enkelingen deze weg letterlijk bewandelen. Je hoeft er geen profeet voor te zijn om te herkennen, dat in de toekomst tallozen op deze weg zullen volgen.

In de ontworteling is er nog maar één plek, waar de op zichzelf teruggeworpen mens thuis kan komen. Dit thuiskomen IN de ontworteling heb ik gepoogd te verwoorden in een gedicht:

*Er komt een tijd  
waarin de wereld een woestijn  
van vluchtenden is geworden,  
waarin Herodes troont  
als heer der horden.*

*Dan is alleen de liefde nog  
een woning op de vlucht –  
als de haat verkilt,  
als de zon verzenkt –  
een mantel, die omhult,  
een oase, die ons drenkt.*

#### Palestina

De visie van oud-premier van Agt op de kwestie Israël en de kritiek daarop lijken tegenover elkaar te staan, maar alle verhalen kloppen. Dus ze staan niet tegenover elkaar maar vullen juist elkaar aan.

Die discussie geeft helderheid en laat zien hoe beide volkeren slachtoffer zijn van de geschiedenis, zoals zo vaak. Beide volken proberen te overleven en klampen zich vast aan hun gelijk. De geschiedenis heeft bewezen, dat blindelings volgen van het eigen gelijk slechts leidt tot oorlog en in het ergste geval tot genocide. Mandela en De Klerk hebben laten zien, dat het in de eenentwintigste eeuw ook anders kan.

Met oog voor het gelijk van de ander, met reflectie naar het eigen gelijk, met begrip voor het ongelijk van de ander en met pijn over het eigen ongelijk kan een bodem gelegd worden, waarin voor beiden een toekomst ligt. Als wij in Nederland zo de discussie voeren, kan dat misschien bijdragen tot een oplossing in plaats van door partij te kiezen verdere polarisering te stimuleren. Tenslotte bepaalt elke mening mede het draagvlak.

*Ingezonden brief van G. Mascini in Trouw 18 september 2009*

## Beknopt overzicht van het conflict tussen Israël en de Palestijnen

door Toon Schmeink (journalist, gemeente Driebergen)

*'Schrijf in 1500 woorden een beknopt, objectief overzicht van het conflict tussen Israël en de Palestijnen,' luidt het verzoek van In beweging. Helaas is dat onmogelijk! 'Krijgen we nu wel of geen stuk?', denkt de onbevangen lezer. Jawel, want het is niet alleen voor mij, maar het is voor niemand mogelijk de geschiedenis van het Israëlisch-Palestijnse conflict objectief te beschrijven.*

Zo is er een aantal hoofdrolspelers, dat in wisselende opkomsten en zelfs in wisselende rollen in dit meer dan driekwart eeuw durende drama de toon heeft gezet en de toeschouwer voortdurend verrast, verbijstert, verdriet, op het verkeerde been zet en telkens weer dwingt tot herzien van een oordeel over het voorafgaande.

We beginnen met de Engelsen. Het eerste zionistisch congres in Basel in 1897 besluit te streven naar een joodse nederzetting in Palestina. De sterke zionistische lobby, aangevoerd door Theodor Herzl, ijvert en lobbiet in alle Europese landen om steun voor dit streven. In 1917, nadat het Ottomaanse rijk is uiteengevallen, krijgen de Engelsen het mandaat over Palestina. Op 2 november van hetzelfde jaar geeft de Engelse regering de 'Balfour-verklaring' uit. Hierin wordt steun toegezegd aan de vestiging van een 'joods nationaal tehuis' in Palestina. Toenemende weerstand van de Arabieren in de regio brengt de Engelsen ertoe in 1922 het mandaat over Palestina over te dragen aan de Volkenbond. Tot het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog blijft het onrustig in de regio.

### 1939

Tijdens de Tweede Wereldoorlog worden in Duitsland op industriële wijze zes miljoen joden vermoord. De druk op de internationale gemeenschap om de joden na de wereldbrand een eigen gebied te geven

neemt – mede door morele schuldgevoelens – sterk toe. Op die morele schuldgevoelens hebben de Duitsers overigens niet het alleenrecht. Ook de meeste andere (Oost)Europese volken mogen erin delen. Wij Nederlanders, die internationaal graag met het vermanende vingertje omhoog lopen, lieten bij voorbeeld relatief meer joden naar de vernietigingskampen verdwijnen dan sommige andere landen, zoals Denemarken. Een van de ellendige nevenverschijnselen van de holocaust is, dat Israël in de internationale gemeenschap een soort onkwetsbaar aureool heeft gekregen, waardoor elke kritiek op dit land meestal meteen – en vooral door Israël zelf – wordt gekwalificeerd als antisemitisme.

Na alles wat de joden in Europa is aangedaan, lijkt het uitroepen van een joodse staat door de Verenigde Naties onvermijdelijk. Eind 1947 neemt de Algemene Vergadering van de VN een resolutie aan, waarin wordt aanbevolen Palestina op te delen in een Joodse staat (55%), een Arabische staat (42%) en een zone rond Jeruzalem onder internationaal beheer. De zionisten aanvaardden het plan dat door de Palestijnen en de Arabische staten wordt verworpen. Hier begint de strijd om Palestina.

### 1948

Nadat in 1948 David Ben Goerion de staat Israël uitroept, proberen de Israëli's zo veel mogelijk land te bezetten voordat het VN-mandaat afloopt. Hierbij vallen duizenden doden en nog eens honderdduizenden mensen worden van huis en haard verdreven. Na het eindigen van het mandaat vallen Arabische legers aan. Zij zijn niet opgewassen tegen het technisch en tactisch hoog gekwalificeerde Israëlische leger. Na de wapenstilstand controleert Israël 78% van



*Het tempelplein op de Tempelberg te Jeruzalem met de Al-Aqsa Moskee*

het mandaatgebied. Bijna 800.000 Palestijnen raken ontheemd.

In 1964 richt de Arabische liga de Palestijnse bevrijdingsorganisatie PLO op. Drie jaar later begint Israël de zesdaagse oorlog en verovert de Westoever, de Gazastrook, Oost-Jeruzalem, de Sinaï en de Golanhoogte. Daarbij worden ongeveer 300.000 Palestijnen verdreven. De Veiligheidsraad roept Israël op de bezette gebieden te verlaten. Zoals gewoonlijk negeert Israël elke internationale berisping of resolutie van de VN.

### 1970

In 1973 beginnen Egypte en Syrië de Jom Kippoer oorlog, maar de herovering van de bezette gebieden mislukt. De VN erkent de PLO als wettige vertegenwoordiger van de Palestijnen. In 1977 wint Menachem Begin de

verkiezingen en wordt premier. Hij versnelt de kolonisatie van de bezette gebieden.

De inval van Israël in Libanon in 1982 leidt tot bloedbaden in de Palestijnse vluchtelingenkampen Sabra en Shatilla, waarbij duizenden mensen worden gedood. Vijf jaar later begint de Palestijnse volksopstand, de Intifada. Kort daarop ontstaat de islamitische verzetsbeweging Hamas. Na de eerste Golfoorlog komen in 1991 voor het eerst joodse en Palestijnse onderhandelaars samen. In hetzelfde jaar worden na geheime onderhandelingen de Oslo-akkoorden gesloten. Hierbij wordt beperkte autonomie voor de Palestijnen vastgesteld en het plan om het conflict binnen vijf jaar op te lossen. Bij het tweede Oslo-akkoord krijgen de Palestijnen volledige controle over drie procent van de Westoever en gedeeltelijke zeggenschap over 27 procent. Zeventig procent

blijft onder volledige macht van Israël. In mei 1997 wordt Ehud Barak gekozen tot premier van Israël. Hij weigert eerdere afspraken met de Palestijnen na te komen. In hetzelfde jaar ontstaat een overeenkomst over de terugtrekking van Israëlische troepen. Ook deze overeenkomst weigert Barak uit te voeren. Een poging van president Clinton om in Camp David tot een vredesregeling te komen mislukt.

## 2000

De nieuwe eeuw begint met een bezoek van Likod-leider Ariel Sharon, vergezeld van een overmacht aan politie en militairen, aan Haram Al Sharif in Jeruzalem – een van drie heiligste plekken van de islam – om hiermee de Israëlische hegemonie te bevestigen. Dit bezoek leidt tot hevige protesten in de regio en oplaaiend geweld. Een half jaar later wordt Sharon gekozen tot premier. Na een Palestijnse zelfmoordactie in Netanya in maart 2002 vallen 29 doden. Als represaille trekt het Israëlische leger de Westoever binnen en herbezet Palestijnse steden. De voortdurende bouw van een reeks joodse nederzettingen op de Westoever verdeelt het Palestijns gebied sindsdien in steeds kleinere stukjes. In juli begint Israël met de bouw van een 'scheidingsmuur'.

In 2003 wordt Sharon tot premier van Israël gekozen. Hij vormt een coalitie met rechtse en extreemrechtse partijen. In hetzelfde jaar presenteert het Kwartet – VS, EU, Rusland en de VN – een 'routekaart naar Vrede', die tot nu toe in niemandsland is blijven steken. In augustus 2005 ontmantelt Israël nederzettingen in de Gazastrook en sluit deze vrijwel geheel af met een politieke en economische blokkade. Twee jaar later grijpt Hamas de macht in de Gazastrook na bloedige gevechten met de dominerende Palestijnse partij Fatah.

Na diverse militaire provocaties van Israël voert Hamas aan de grens van de Gazastrook een aanval uit en neemt een Israëlische soldaat gevangen. Bij Israëlische

tegenaanvallen in Gaza vallen veel doden. Op de Westoever arresteren de Israël's parlementsleden van Hamas. Half 2008 bemiddelt Egypte voor het sluiten van een bestand tussen Israël en Hamas. Israël weigert de afgesproken verzachting van de blokkade uit te voeren. Vijf maanden later voert Israël een actie uit in de Gazastrook, waarbij zes Palestijnen worden gedood. Hamas reageert met beschietingen op steden in het zuiden van Israël. Het geweld laait weer op.

Eind 2008 valt Israël met een geweldige overmacht aan materieel en manschappen de Gazastrook binnen. Meer dan 1300 Palestijnen, voornamelijk vrouwen en kinderen, en dertien Israël's komen om. Enkele regeringen en de VN beschuldigen Israël van oorlogsmisdaden. In juni van dit jaar eist de nieuwe president van de VS Barack Obama van Israël volledige bevestiging van de bouw van nederzettingen en medewerking aan het totstandkomen van een Palestijnse staat.

Twee maanden geleden publiceert een onderzoekscommissie van de VN onder leiding van rechter Richard Goldstone een rapport over de Gaza-oorlog. Eerder spraken onder meer Human Rights Watch, Amnesty International en het Rode Kruis al van oorlogsmisdaden. Maar het rapport, dat ook Hamas beticht van oorlogsmisdaden, is politiek en juridisch een bittere pil voor Israël. Het rapport stelt dat Israël tijdens de actie in de Gazastrook oorlogsmisdaden pleegde en mogelijk misdaden tegen de menselijkheid. De oorlog was volgens het rapport niet primair bedoeld om Hamas uit te schakelen, maar als een directe aanval op de burgerbevolking. Israël voerde 'een bewuste strategie' om de bevolking collectief te straffen en gebruikte disproportioneel geweld. Dit rapport maakt het mogelijk verdachten van oorlogsmisdaden te vervolgen door het Internationale Strafhof. Goldstone beveelt de Veiligheidsraad aan het rapport naar het Strafhof te sturen. Volgens Goldstone is de bevolking van Gaza slachtoffer van een

jarenlange politiek van isolatie, vernedering en geweld.

Inmiddels staat vast, dat ook in Israël de kritiek toeneemt. Wie dit overzicht leest, komt onafwendbaar op de vraag die de joodse hoogleraar Avi Shlaim in *The Guardian* als volgt formuleert: 'Is Israël uit op vreedzame coëxistentie of op militaire overheersing?'.

## Gemeenschappelijk gevoelde waarden

door Marianne de Nooij (geestelijke gemeente Amsterdam)

*Tijdens de internationale priestersynode te Hamburg in juni 2009 sprak Marianne de Nooij met Ilse Wellershoff-Schuur (gemeente Überlingen) en Johann Schuur (gemeente Berlijn Oost) over hun betrokkenheid bij hoopgevende ontwikkelingen in Israël.*

Harduf is een klein dorpje in het hoogland



Ilse Wellershoff-Schuur

Graag wil ik besluiten met een uitspraak van de Haagse Vrije Schoolleraar en publicist Wim Veltman, die in 2001 in Jeruzalem zijn reisgezelschap voorhield: "Pas als islamieten, joden en christenen hun geloof in Jeruzalem vrij kunnen belijden, is aan de voorwaarde voor wereldvrede voldaan".

van Galilea, met uitzicht op de Middellandse Zee. Aan het begin van de jaren tachtig werd Harduf door joodse antroposofen gesticht als kibboets. Reeds in de jaren dertig van de vorige eeuw brachten mensen uit Duits-joodse kringen de antroposofie naar Israël. Shmuel Hugo Bergman, filosoof en leider van de universiteit van Jeruzalem, had Rudolf Steiner de vraag gesteld wat hij met



Johann Schuur



zijn leven, dat gered was in de Eerste Wereldoorlog, nog zou moeten doen. Steiner had hierop geantwoord, dat hij er in de beweging tot het stichten van een nieuwe staat zorg voor moest dragen, dat de spiritualiteit niet verloren zou gaan. En zo heeft hij bijgedragen aan een positief klimaat voor de antroposofie.

In de zestiger jaren ontstaan in het zuiden in de woestijn de eerste heilpedagogische initiatieven. En in de jaren tachtig willen jongeren een antroposofische kibboets gaan opzetten. Twaalf mensen vormen een spiritueel collectief. In de bergen van Galilea krijgen ze van de kibboetsbeweging een stuk grond toegewezen tussen Haifa en Nazareth. Daar ontstaat Harduf. In de kibboets, die inmiddels meer dan vijfhonderd inwoners telt, worden allerlei antroposofische initiatieven op het gebied van landbouw, onderwijs, gezondheid en heilpedagogie opgezet. De vrijeschool (de oudste van de ruim tien vrijescholen in Israël) telt nu twaalf klassen en er is zowel een Hebreeuwse als een Arabische lerarenopleiding voor vrijeschool pedagogie.

In de kibboets groeit een impuls om tot religieuze vernieuwing te komen, niet alleen van het christendom, maar ook van de islam en het jodendom. In het dagelijkse religieuze leven voert het fundamentalisme de boventoon. Een in gemeenschap op zoek gaan naar de eigen spirituele wortels als uitgangspunt voor religieuze vernieuwing, kan leiden tot een nieuwe verbinding tussen jodendom, islam en christendom.

Niet ver van Harduf is het Bedoeïenendorp Sawa'ed gelegen. Onder antroposofen uit Sawa'ed en Harduf ontstaat het plan om te komen tot een ontmoetingsplaats voor mensen van de verschillende culturen uit de omgeving. In dit ontmoetingscentrum zouden niet de verschillen tussen de culturen en religies moeten worden benadrukt, maar de bezinning op de vraag centraal staan: wat is eigenlijk de mens? Wat is het mensheidsverbindende in alle culturen?

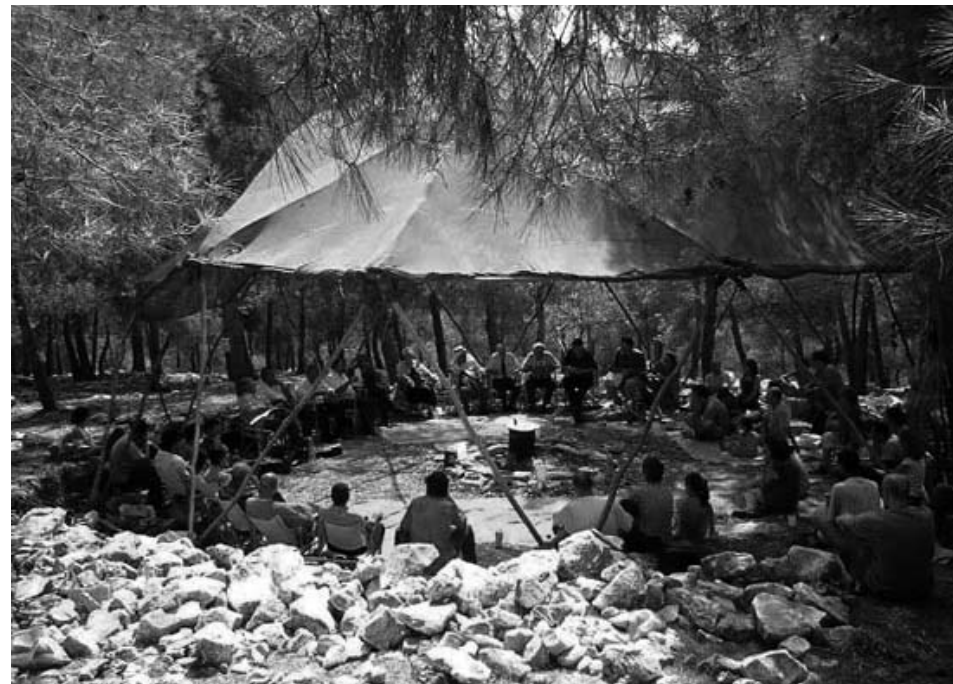
### Mens zijn

Ilse Wellershoff-Schuur (geestelijke in de gemeente Überlingen) was destijds vrijeschoollerares in Denemarken. Tijdens een wereldconferentie leert ze een Israëlische collega-lerares kennen met wie zij bevriend raakt. Als Ilse's kinderen de jeugdwijding in de Christengemeenschap ontvangen, onderneemt het gezin ter gelegenheid hiervan een reis naar Israël. Dit is voor de kinderen (onder wie ook Johann Schuur) zo'n intense ervaring, dat zij vinden dat ook andere jongeren de kans moeten krijgen om dit land te leren kennen. Ilse, die inmiddels ook godsdienstles geeft in de Christengemeenschap, reist daarop met een jeugdgroep van de Christengemeenschap naar Israël. Wat de jongeren raakt, is dat de antroposofische impuls in Harduf helemaal authentiek is en niet uit een traditie voortkomt.

In 1996 gaat Ilse studeren aan het priesterseminarie en wordt in 2000 tot priester gewijd. Johann ontvangt de priesterwijding in 2007.

*Ilse Wellershoff-Schuur:* "In het voorjaar van 2002 kwamen zo'n 150 mensen (islamitische en christelijke arabieren, joden en christenen uit Galilea en Europa) bijeen voor een conferentie in dit land in oorlog over vragen rondom mens-zijn. In het bos tussen Harduf en het Arabische dorp Ka'abiya was een ronde open plek ontgonnen en geëgaliseerd, een plek die in de toekomst kon worden tot een centrum van ontmoeting. In gespreksgroepen, kunstzinnige activiteiten, theater en muziek uit uiteenlopende culturen werd aan het thema van het mens-zijn gewerkt.

De kiem voor deze conferentie was zeven jaar eerder gelegd. De jeugdgroep van de Christengemeenschap in Oldenburg (D) maakte bij de voorbereidingen van hun reis naar Israël plannen voor een cultuurontmoetingscentrum in de omgeving van kibboets Harduf, waar groepen onderdak konden vinden. In de loop van de jaren vormde



*Bijeenkomst in het bos van Sha'ar laAdam*

dit plan zich om. Door de jaarlijkse zomerbouwkampen van de Christengemeenschap bleek, dat de ontmoetingen niet alleen voor de Europese jongeren van belang waren. Hun onbevangen openheid werd voor de bewoners van de zo verschillende culturen een bron van interesse in elkaar en nieuwe verstandhouding met elkaar.

En zo ontstond een initiatiefgroep van arabieren, joden en christenen voor een ontmoetingscentrum. In Israël zijn wel meer vredes- en ontmoetingscentra, waar de wederzijdse dialoog wordt gestimuleerd en aan een goede verstandhouding tussen bevolkingsgroepen wordt gewerkt. Nergens is de impuls hiertoe echter zozeer ontstaan vanuit de plaatselijke bevolking als hier in Galilea, waar niet de verschillen tussen mensen centraal staan, maar de gemeenschappelijke menswording in de ontmoeting."

### Loofhutten-Ramadan-Michaëlsfeest

*Ilse Wellershoff-Schuur:* "In de herfst van 2006 kwamen we met honderd mensen bijeen in het bos vlakbij de kibboets Harduf om met elkaar te eten en samen feest te vieren: het joodse Loofhuttenfeest (*Sukkot*), de islamitische *Ramadan* en het christelijke Michaëlsfeest. Het Loofhuttenfeest en het Michaëlsfeest vallen doorgaans in dezelfde tijd, maar dat dit nu ook gelijk viel met de *Ramadan* was een bijzondere omstandigheid. Hier kon een mensheidsfeest worden gevierd! De elementen van wilsscholing uit de *Ramadan* geven het Michaëlsfeest een eigen nuance en ervaren we in het Loofhuttenfeest niet dagelijks, dat ons aardse thuis een thuis van voorbijgaande aard is? Vertegenwoordigers van de drie wereldreligies stelden vast, dat wat fundamentalisten 'religie' noemen, vaak niet echt religieus is. Een individuele verhouding tot de godheid is

bij fundamentalisten geheel ondergeschikt aan de groepsbinding, de traditie en de volks-saamhorigheid. Wat betreft de mensen die hier met elkaar in gesprek waren, is religie een individueel zoeken naar een verbinding met de goddelijke wereld. Het geschapen zijn naar Gods beeld, de schepper willen dienen en van hem leren, zich met zijn hulp verder ontwikkelen bleken gemeenschappelijk gevoelde waarden."

*Johann Schuur:* "Met een groep jongeren uit Midden-Europa, die elkaar in de Christengemeenschap hadden ontmoet, maakten we in de afgelopen jaren meerdere reizen naar Israël. Het christendom ligt ons niet zozeer in confessionele zin na aan het hart, maar meer als een zoektocht naar wat ons helpen kan om de mensenliefde in ons te ontwikkelen; het beleven van gemeenschap is daarin een wezenlijke ervaring. In Harduf leven mensen in zo'n gemeenschap, vanuit een heel andere cultuur, midden in de culturele veelvormigheid van het land Israël. De burens van Harduf, de Bedoeïenen in het dorp Sawa'ed Elchomeira, bleken zich ook met antroposofie bezig te houden en deze te willen verbinden met de traditionele levenswijze van hun volk. Met elkaar wilden we een ruimte te scheppen waarbij, in respect voor iedere cultuur, gemeenschap kan worden beleefd en bruggen geslagen kunnen worden. Een initiatiefgroep van joodse jongeren uit Harduf, bedoeïenenjongeren uit Sawa'ed Elchomeira, Arabische jongeren uit Shfar'am en in het christendom geïnteresseerde jongeren uit ondermeer Duitsland zette gezamenlijk het Galilean Centre for Community Culture op, dat de naam 'poort naar de mensen' draagt: *Sha'ar laAdam – Bab l'illnsan – Tor zum Menschen*. Hier kunnen mensen met elkaar nieuwe ideeën over uiteenlopende aspecten van het leven ontwikkelen (zie ook de website [www.torzurwelt-ev.de](http://www.torzurwelt-ev.de)).

Aanvankelijk was er het plan om een logeer-

huis te gaan bouwen voor de buitenlandse groepen die naar de kibboets komen. Voor de groepen is dit tevens een impuls voor nieuwe reizen en bouwkampen. Dit huis is uiteindelijk niet gebouwd, het plan vormde zich om tot het bouwen van een ontmoetingscentrum voor mensen van uiteenlopende culturen, waar men zich voor elkaar kan interesseren. Er is in een rotsachtig bos nu een stuk grond beschikbaar waar op gebouwd kan gaan worden. Elke zomer wordt er een bouwkamp georganiseerd om het grondstuk verder te ontginnen en bouwrijp te maken. Inmiddels is er toestemming voor de bouw van drie gebouwen:

– het Huis van Verering, een interreligieuze kapel

– de jeugdherberg, een soort natuurvriendenhuis

– het openluchttheater, met daarbij een werkplaats en de watervoorziening.

Het ontwerp van het gebedshuis is van twee leden van de gemeente Oldenburg (Duitsland) die zich reeds lang met kerkbouwprojecten hebben bezig gehouden. Omdat het gebedshuis niet door een bepaalde 'gemeente' van gelovigen wordt gebouwd, worden de bouwkosten (naar schatting € 100.000) geheel uit schenkingen betaald. Iedere schenking is welkom. Het skelet van de bouw wordt professioneel opgezet, de afbouw gebeurt in bouwkampen. Naast het voorbereidende werk aan het gebedshuis zijn er tijdens de kampen ook excursies in Galilea, een meerdaagse trip naar Jeruzalem en ontmoetingen met mensen met uiteenlopende biografieën. Harduf ligt niet ver van het lange-afstandswandelpad *Shvil Israel* en het plan is om een pad omhoog aan te leggen dat naar de kibboets leidt."

#### De eerste stenen

*Ilse Wellershoff-Schuur:* "In 2007 werden de eerste stenen gelegd voor de bouw, tij-

dens een gemeenschappelijke viering van *Simchat Thora*, de vreugde der wet, waarmee de joden het feit gedenken dat God zich in de Thora aan de mensen openbaart, de *Ramadan*, de islamitische vastentijd, waarin wilskracht en gemeenschapszin worden geoefend en *Michaëli*, het christelijke feest van individualiteit en nieuwe gemeenschap. Van jong tot oud voltrokken mensen van uiteenlopende nationaliteit en religieuze achtergrond een ceremonie voor het nieuw te bouwen huis van verering voor alle religieuze stromingen die hier in Galilea hun thuis hebben. Alle aanwezigen legden een steen op een daartoe voorbereide plek en spraken daarbij hun wens voor het huis uit. Een Oostenrijkse non, die reeds dertig jaar in Nazareth woont, sprak met haar heel kleine steentje de wens uit, dat de gebruikers van het huis geen grotere stenen dan deze in de weg zouden liggen. De ceremonie werd afgesloten met een gezongen Halleluja.

Als een van de vruchten van de ontmoetingen in de bouwkampen werd er afgelopen zomer in Überlingen (D) een theaterkamp georganiseerd met joodse, Arabische en Duitse jongeren, die hun theaterproductie 'Nathan de Wijze' (G.E. Lessing) drietalig hebben opgevoerd in Stuttgart, Freiburg, Basel en Überlingen. We proberen om de groep in 2010 nog eenmaal bij elkaar te krijgen voor opvoeringen tijdens de wereldconferentie met Pinksteren in Dortmund. Daar kunnen zich ook nog nieuwe deelnemers bijvoegen.

Stichting van een gemeente van de

Christengemeenschap in Israël is om een veelheid van redenen niet aan de orde, maar het lijkt ons van belang om in dit brandpunt van de aarde, waar mensen kampen met grote vragen en problemen, toch op enigerlei wijze aanwezig te zijn. We kunnen mensen ter plaatse ondersteunen bij de inrichting van een gebedsruimte waar ieder welkom is voor stilte en bezinning en waar uiteindelijk ook de mensenwijdingsdienst – die tot nog toe wordt gehouden in een schoollokaal – kan plaatsvinden."

Een echte mijlpaal in de verdere ontwikkeling van de projecten was onlangs de eerste Vredesoefenweek in Israël, die in oktober gehouden werd in Sha'ar laAdam tijdens de *Sukkot*-vakantie (Loofhuttenfeest). Zo'n tachtig deelnemers uit ondermeer Israël, Rusland, Estland, Duitsland, Zwitserland en Nederland kwamen bijeen rond het thema 'Het huidige lot van de volkeren'. Naast de dagelijkse mensenwijdingsdienst en cultische dagsluiting, de voordrachten, gespreks- en oefengroepen werd er ook gewerkt aan intuïtief drama en geweldloze communicatie. "Zoiets moet je eigenlijk zeven jaar achter elkaar doen om iets te kunnen bewerken", zei iemand. Maar kijken of dat gaat lukken.

*Informatie via de website*

*[www.torzurwelt-ev.de](http://www.torzurwelt-ev.de). Indien u wilt bijdragen aan de bouw in Harduf, kan dat via het banknummer dat vermeld staat onderaan de rubriek 'Over de grenzen'.*

## Het bewogen begin

*In de serie 'Het bewogen begin' staan pioniers in de Christengemeenschap centraal: wat heeft hen bewogen en welke van hun impulsen zouden in onze tijd verder ontwikkeld kunnen worden?*

### Marta Heimeran: de Ene dienen in de velen

*door Hilde Cauwenbergh (student priesterseminarie Stuttgart)*



*Marta Heimeran 1925*

Marta Heimeran (2 oktober 1895 - 2 mei 1965) wordt geboren als oudste kind van een Pruisische generaal in de gegoede burgerij. Orde en zelfdiscipline zijn even vanzelfsprekend als zomervakanties op een buitenlandgoed, tennispartijen en bals. Als opgroeiend meisje onderscheidt ze zich door haar werkelijke interesse in andere mensen en haar vaardigheid diepgaande gesprekken te voeren.

#### **Cultuur vernieuwen**

Ze is 19 jaar als de Eerste Wereldoorlog uit-

breekt. Terwijl haar vader en jongere broer aan het front zijn, neemt zij sociale en verplegende taken op zich. Na de oorlog kiest ze ervoor om in de sociale vrouwenschool te gaan leren voor maatschappelijk assistente. Later studeert ze nog aan verschillende universiteiten.

Drie draden komen nu samen: haar directieve aard en zelfdiscipline, de zelfstandigheid die ze tijdens de Eerste Wereldoorlog kon ontplooiën en de kennismaking met de *Wandervogel*-beweging. Ze wordt zich vol bewust van haar levensopgave: haar diepste wens is de cultuur om te vormen. Marta is religieus, maar heeft een diepe afkeer van kerk en theologie. Samen met andere studenten, die ze in de intellectuele vleugel van de *Wandervogel*-beweging leert kennen, leidt ze groepen waarin ondermeer het evangelie bestudeerd wordt.

Wanneer ze in maart 1921 samen met andere jongeren de *Hochschulkurs* bij Rudolf Steiner kan volgen, ervaart ze dit als een hoogtepunt. Ze voelt: nu wordt de weg geopend! Zoveel te groter is haar ontgoocheling wanneer Rudolf Steiner op het einde van deze cursus de jongeren uitnodigt om in juni aan de *Theologenkurs* deel te nemen. Marta voelt zich in haar diepste wezen miskend: de verafschuwde theologie zou de voortzetting van deze geopende weg moeten voorstellen?!

Dan wordt ze ernstig ziek: difterie, een ziektebeeld waarvan Rudolf Steiner zegt, dat de juiste samenwerking van de verschillende wezensdelen verstoord is. Tijdens de

quarantaineperiode komen verschillende vrienden langs en voeren ze door-de-deurheen intense gesprekken. Ze trachten haar te overreden toch aan de tweede cursus voor theologen deel te nemen. Uiteindelijk besluit ze om haar vrienden op hun weg te ondersteunen, hoewel ze zichzelf deze weg niet ziet gaan.

Er treedt een merkwaardig snelle genezing op waardoor ze, nog sterk verzwakt, in de herfst naar Dornach kan reizen. Daar vraagt ze een persoonlijk gesprek met Rudolf Steiner aan. Haar stem laat het – als gevolg van de difterie – totaal afweten, maar dat is geen belemmering. Rudolf Steiner 'hoort' haar vragen en met een ontzaglijke helderheid dringt de waarheid van wat hij dan zegt tot haar door: "Als je de cultuur werkelijk wilt vernieuwen, moet je met de cultus beginnen". Diep doordrongen van het hogere – niet langer van wat ze zelf het beste acht – zet ze zich vanaf dat moment met heel haar wezen in voor de stichting en uitbreiding van de Christengemeenschap.

#### **Priester en moeder**

Als 26-jarige trekt ze in de zomer van 1922 met een rugzakje en 3 Duitse Mark op zak per trein naar Ulm, om daar de voedingsbodem voor haar eerste gemeente te bereiden. Een gesprek in de trein levert haar een eerste naam en adres in de haar volslagen onbekende stad op. Diezelfde avond mag ze, zo goed als zonder voorbereiding, een voordracht houden over het wezen en doel van de Christengemeenschap. Ze worstelt zich, zo goed en zo kwaad als het gaat tegenover al deze geleerde antroposofen, door de voordracht heen en merkt tot haar ontzetting dat iemand notities lijkt te maken. In plaats daarvan blijkt het te gaan om een lijst van ruim dertig namen van mogelijk geïnteresseerden, die de man haar later overhandigt. 's Avonds in het daklozencentrum waar ze overnacht, kan ze op een vruchtbare eerste dag terugkijken. In september keert ze dan terug naar



*Marta Heimeran met haar zoon*

Dornach en minstreert samen met Gerhard Klein in de allereerste mensenwijdingsdienst. Als priester keert ze terug naar Ulm, waar ze nog anderhalf jaar blijft voor ze met Alfred Heidenreich in de gemeente Frankfurt gaat werken. Ze kennen elkaar sinds 1920 uit de *Wandervogel*-beweging, maar huwen pas wanneer ze in 1929 besluiten om de Christengemeenschap naar Engeland te brengen. Daar werken ze in moeilijke omstandigheden gedurende tien jaar samen. Hun zoon Michael wordt in 1932 in Schevingen geboren.

Hieruit blijkt voor de eerste maal, dat datgene wat Rudolf Steiner in 1922 zei inderdaad mogelijk is: het verenigen van het priesterberoep, niet alleen met vrouw-zijn, maar ook met relatie en met moederschap. Alles hangt af van de kracht van de individualiteit, die het geslachtelijke overstijgt. De hoofzaak is dat de priesterlijke waardigheid niet



geschonden wordt. Wat Marta erg verheugt is, dat het priester-zijn niet door de vrouwenemantiepatiebeweging afgedwongen wordt – dat zou een onding geweest zijn – maar dat het als een geschenk van boven aan ‘de vrouwelijke mens’ wordt gegeven. De Tweede Wereldoorlog breekt uit tijdens een vakantie die Marta en Alfred doorbrengen in de bergen van Tirol, waar ze het boek ‘De religieuze opvoeding van het kleine kind’ schrijft. Alfred reist via Nederland terug naar Engeland en Marta wordt door de Gestapo tegengehouden wanneer ze hun zoon bij haar ouders wil ophalen. Na een gevangenschap van een maand werkt ze tot juni 1941 in de gemeente Dresden, totdat de Christengemeenschap in Duitsland verboden wordt. Zoals veel collega’s celebreert ze de mensenwijdingsdienst in het geheim, ook tijdens de herstelperiode van zware fosforbrandwonden, die ze bij een bezoek aan haar ouders in Neurenberg door een bombardement oploopt.

#### Twaalf heilige dagen

De tweede helft van haar werkzaamheid als priester vindt, na de stormachtige pioniersperiode, een rustiger bedding in de gemeente Tübingen. Hier ontplooit ze als gemeen-

tegeestelijke een sterke verbondenheid met de jeugd. Haar directheid en drijfkracht, waarbij ze van anderen vaak een even grote inzet verwacht als zijzelf opbrengt, worden hier iets gemakkelijker geaccepteerd dan in Engeland. Ze oefent hoe ze opvoeding tot vrijheid kan verenigen met haar verantwoordelijkheid voor de zuiverheid van de Christengemeenschap. De weg daartoe is het gesprek, de vaardigheid uit haar jeugd die ze in de zin van Goethes sprookje – ‘verkwikkender dan licht is het gesprek’ – cultiveerde.

Haar grote liefde voor het opstandingsmysterie probeert ze onvermoeibaar over te brengen. Het werk van Fra Angelico, waar Christus als tuinman aan Maria Magdalena verschijnt en het Redentiner Paaspel zijn voor haar een onuitputtelijke bron. Het fresco bezoekt ze telkens als ze in Florence komt en het spel wordt jaarlijks door de jeugd voorbereid en uitgevoerd. Wanneer de jongeren wel eens mopperen of haar proberen te overtuigen dat het dit jaar echt niet zal gaan, weet ze hen telkens weer te motiveren: het mysterie moet in het bewustzijn van de gemeente gebracht worden, zodat het door herhaling innerlijk verdiept kan worden.



Marta Heimeran na de doop in Florence

Voor de jaarlijkse traditie, op de feestdag van Johannes bij zonsopgang de mensenwijdingsdienst op de Schwäbische Alb in openlucht celebreren, hoeft ze niemand te motiveren. Dat is het begin van ‘de twaalf heilige dagen’ als tegenhanger van de twaalf heilige nachten met Kerstmis. Deze periode doorleeft ze intens, zoals ook in 1929 als ze, zeven jaar na de stichting van de Christengemeenschap, samen met Alfred Heidenreich in

Engeland voor het eerst celebreert en wel twaalf dagen na elkaar, eerst driemaal in het Duits en dan negenmaal in het Engels. Marta blijft de mensen die ze ontmoet heeft trouw. Zo is haar gemeente over heel Europa verspreid. Een postkaart is snel geschreven, een brief komt op het juiste moment. Een bezoek in Nederland op een tussenstop naar de Engelse synode, voorbereidingsgesprekken voor een huwelijk in Zwitserland, een doop in Italië, ... het behoort allemaal tot de mogelijkheden en getuigt van haar onvermoeibare inzet voor de uitbreiding en verankering van de Christengemeenschap. Verankerd raakt ze ook in Tübingen. Ze zet zich in voor de bouw van een kerk, als waar-dige woning in steen en aarde voor het wezen van de Christengemeenschap en als zichtbaar teken in de stad. Deze kerk wordt gewijd op 6 mei, de dag van Johannes de evangelist en schrijver van de Apocalyps.

Op dezelfde 6 mei, drie jaar later, vindt haar crematie plaats in Bazel. Marta is na de beroerte, die haar na een doop in Florence treft, naar de kliniek in Arlesheim gebracht waar ze op 2 mei overlijdt. De woorden van het vijfjarige broertje van de dopeling zijn als een boodschap uit de geestelijke wereld aan de bijna zeventigjarige: “Jij moet nu spoedig sterven”.

Marta Heimeran was zich van haar zwakheden welbewust, ze kon heel rechtlijnig en vasthoudend zijn. Dat was vaak moeilijk, maar ze liet zich daar ook op wijzen. Steeds opnieuw zocht ze het gesprek, want de éne die ze dienen wilde, diende ze in de velen die ze mocht ontmoeten, in de aandacht voor het kleine en in het dagelijks celebreren van de mensenwijdingsdienst.

Bron:

Michael Heidenreich (2008).

Marta Heimeran – Frau und Priesterin

## Kersttijd

### Kerstmis in de zomer

door Gitta Benasseni (gemeente Filderstadt, Duitsland)\*

Bij bombardementen op Stuttgart werd een deel van de wijk waarin wij woonden volledig vernietigd. Met de kinderen uit de buurt verzamelden we de granaatscherven. Na een van de aanvallen stortte een huis bij ons in de buurt tot op de grond toe in. Een paar dagen later ontdekten we – ondanks het strengste ‘Verboden toegang’ – op een van onze stroomtochten in de leeggeplunderde woonkamer van dit huis een verlaten piano. Met z’n allen trokken we erheen en gaven ons eerste, ongetwijfeld weergaloze tien-handige concert. We ontdekten onze muzikaliteit. Deze ruïne met haar piano werd in de volgende dagen onze plek, ons geheim. Van stenen uit het puin bouwden we om de

piano heen banken voor het publiek; we werden echte vrijmetselaars.

Het was een warme zomerdag. En net toen we flink hard piano speelden, kwam er een vermoeide troep stoffige krijgsgevangenen langs sloffen, met spaden en houwelen en een opzichter. Vanwege de temperamentvolle eisen die het muziekstuk aan ons stelde, hadden we hen niet in de gaten, tot plotseling een jonge kaalgeschoren man, met een geur van rook en metselspecie om zich heen, achter ons kwam staan. Zonder toestemming had hij zich losgemaakt uit de rij van mannen. In een vreemde taal vroeg hij of hij aan de piano mocht zitten. En hij speelde en speelde melodieuze die wij nog



biedig rondom de man aan de piano. Er was geen applaus toen hij zijn handen in zijn schoot legde. Hij glimlachte slechts, toen een kleine jongen zei: "Ik ga 't aan mama zeggen, morgen moet je weer komen". Onze stenen banken boden onvoldoende plaats aan de hele troep mannen. Met voorzichtige stappen vulden de krijgsgevangenen de verwoeste ruimte. Achter de mannen stond de opzichter, die ongezien probeerde met zijn mouw over zijn ogen te vegen.

\* Uit: 'Die Christengemeinschaft' 2008, p. 359 (vertaling: redactie)

nooit hadden gehoord, tot hij, midden in de zomer, de eerste zachte tonen van 'Stille nacht, heilige nacht' begon te spelen. Helemaal opgaand in het moment stonden wij kinderen eensgezind vertrouwd, ja eer-

---

---

### Wat voedt onze kinderen?

#### Kind, beeld en scherm – Gids voor ouders

Maurits in 't Veld en Edmond Schoorel,  
Uitg. Kindertherapeuticum Utrecht 2008  
([www.kindertherapeuticum.nl](http://www.kindertherapeuticum.nl))



door Nelle Amons (gemeente Driebergen)

Toen we als ouders in 1974 voor het eerst een televisietoestel in huis haalden, wisten we wél dat TV als niet zo goed voor de ontwikkeling van kinderen moest worden beschouwd, maar niet wát er nu zo verderfelijk was aan het medium en waarom. Dat de televisie je de werkelijkheid niet laat beleven, al lijkt het wel zo, merkte ik pas toen we korte tijd later voor het eerst naar Indonesië, het geboorteland van mijn man gingen. Tijdens die reis was namelijk het echte Indonesië heel anders, dan wat ik via het scherm daarvan had gezien en gehoord. Bovendien bleek het veel indringender op me in te werken, dan ik verwachtte. Een meer recente waarneming: als onze kleindochter, een kleuter, probeert nog net even een paar beelden mee te pikken van wat haar opa aan het kijken is als zij naar bed gaat, het weerbericht, lijkt het alsof zij zich daarvan niet los kan maken. In mijn ogen

ziet het er dan bijna uit, alsof de beelden haar in het scherm zuigen en zichzelf verdwijnt.

De conclusie: enerzijds zet de TV een scherm tussen jou en de werkelijkheid en anderzijds trekt hij je naar zich toe. De ervaringen met een ander scherm, het computerscherm, zijn al net zo. Bovendien worden tijdens het werken daarmee je handen en voeten al vrij snel koud en krijg je als het ware 'vierkante ogen'. Nu schermen tot het dagelijks leven zijn gaan behoren en we er allemaal driftig gebruik van maken – ik ook bij het tikken van deze bespreking – is het dus hoogst actueel de vraag te stellen: wat is eigenlijk precies de invloed van TV en ICT op ons en op onze kinderen en hoe werken ze op ons?

Ik juich het dan ook zeer toe dat Maurits in 't Veld en Edmond Schoorel in 31 kleine pagina's een heel leesbare gids voor ouders/opvoeders over de verhouding kind, beeld en scherm hebben weten te schrijven. De auteurs verdoemen TV en ICT niet, maar stellen de vraag: welke rol moet ICT spelen in het leven van onszelf en onze kinderen, thuis en op school? Zij vergelijken daarbij de invloed van de ICT met de invloed van voeding en dranken op kinderen en vragen zich af, waarom ouders zich wel druk maken over wat en hoeveel een kind eet en drinkt en veel minder over wat hij via de media naar binnen krijgt, zijn media-prikkel intake, zoals zij het noemen. Ook vragen zij zich af, waarom kwaliteit bij eten en drinken wel heel belangrijk wordt geacht door veel mensen, maar er aan de kwaliteit van de schermbeelden soms weinig aandacht wordt besteed. Is die van minder belang? Wat voedt onze kinderen eigenlijk, waar worden zij gezond of minder gezond van?

De auteurs beantwoorden in het boekje vragen die hen door velen, ouders en opvoeders, gesteld worden en stelden zelf ook



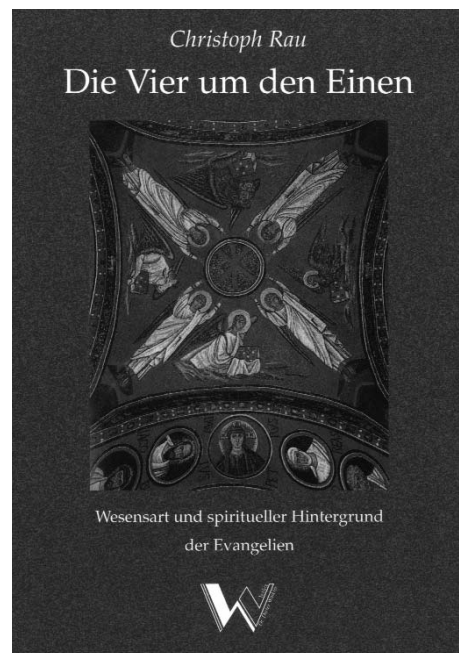
vragen aan deskundigen, die te maken hebben met de gevolgen van het zelfs op jonge leeftijd toenemend gebruik van de media door kinderen.

Kortom: een heel nuttig boekje dat niet veel van je tijd vergt, maar je als ouder of opvoeder wel aan het denken zet over de invloed en werking van scherm en beeld op kinderen en hun ouders/opvoeders. Van harte aanbevelen!

## Theologie van de binnenkant

### Die Vier um dem Einen – Wesensart und spiritueller Hintergrund der Evangelien

Christoph Rau, Uitg. Dieter Winkler, Bochum 2008



door Otilia Broekers  
(gemeente Amsterdam)

In de universitaire theologie leer je een manier van omgaan met een bijbelse tekst volgens een wat ik noem fenomenologische

methode. Een theologie van de buitenkant. Je neemt zo objectief mogelijk waar. Je onderzoekt en noteert. Je vergelijkt en analyseert. De tekst wordt ontleed en je probeert zoveel mogelijk feitelijkheden vast te stellen. Zo ontstaan theorieën. Bijvoorbeeld dat het evangelie volgens Markus het oudste evangelie is en dat Mattheüs en Lukas teksten van het Markus-evangelie hebben overgenomen en er eigen zaken aan toegevoegd hebben (*Sondergut* genoemd). Zij worden de *synoptici* genoemd, dat wil zeggen: ze worden als een geheel gezien. Het evangelie volgens Johannes valt hierbuiten. Johannes heeft een geheel eigen manier van beschrijven, zo heeft men geconstateerd. Deze manier van theologiseren is heel leerzaam en ook waardevol. Je leert op een intellectuele manier de tekst goed kennen. Maar is dat het dan? Bultmann, een nieuwtestamenticus uit midden vorige eeuw, pleitte voor een rationele interpretatie van de evangeliën, want alleen op die manier zou de moderne mens toegang kunnen vinden tot deze teksten. Ontmythologiseren noemde hij dat. Maar is dit echt zo? Nee, zegt Christoph Rau, op deze manier breng je de actuele waarde van de evangeliën de huidige mens niet nader; stenen in plaats van brood. En in zijn boek neemt hij je stap voor stap mee op weg, om de evangeliën van binnenuit te leren kennen. Theologie van de binnenkant.

Cristoph Rau is geestelijke van de Christengemeenschap met emeritaat. Zijn boek is een neerslag van vijftig jaar intensieve bestudering van de evangeliën. Hij schrijft met grote kennis van zaken en met een rijk geschakeerd theologisch palet; hij haalt niet alleen theologen uit het verleden aan, maar ook bijvoorbeeld Ratzinger, de huidige paus. En dat alles gedegen geannoteerd in voetnoten. De aanwijzingen die Rudolf Steiner in zijn vele voordrachten over de evangeliën heeft gegeven past hij methodisch toe. Hij leest ze als het ware af aan de tekst. En dat is boeiend. Zo spreekt Rudolf Steiner er bij-

voorbeeld over, dat de vier evangeliën hun wortels hebben in de vier voorchristelijke hoofd mysteriestromen: de Oud Perzische, de Egyptische, de Boeddhistische en de Griekse mysteriën. In een heldere analyse maakt hij dit in respectievelijk het Mattheüs-, Markus-, Lukas-, en Johannes-evangelie transparant. Het opmerkelijke daarbij is dat hij het achtvoudige pad van Boeddha verweeft in het Lukas-evangelie. Dit is zijn persoonlijke ontdekking. Rudolf Steiner vermeldt dit niet. Zo is er nog veel meer. En de 153 grote vissen aan het einde van het Johannes-evangelie (Joh. 21:11)? Een raadsel voor theologen door de eeuwen heen. Christoph Rau brengt de oplossing aan het eind van zijn bespreking van het Johannes-evangelie als een logisch gevolg van de driedelige kernstructuur zoals hij dat ziet: Logos-Licht-Liefde. De vertaalwaarde van het Grieks van deze woorden (Johannes schreef in het Grieks) in cijfers levert het getal 153 op. De Grieken hadden geen cijfers maar gebruikten daarvoor hun alfabet. In zijn visie heeft ieder evangelie een eigen grondplan. Het overstijgt de hoofdstukindeling zoals wij die kennen. Iedere evangelist volgt zijn eigen concept onafhankelijk van de ander. Dus geen '*synoptici*' (zie boven). Aan de basis ligt mondelinge traditie. Christoph Rau weet te overtuigen, dat de vier evangeliën ondanks hun schijnbare tegenspraak in werkelijkheid één geheel vormen, dat meer is dan de som der delen. Zij wijzen als de vier verschillende windrichtingen naar dat ene punt: '*Die Vier um den Einen*'.

Het boek is helaas (nog) niet vertaald. Maar het Duits is toegankelijk. Het ontsluit, samen met veel hoogst interessante excursen, in een heldere opbouw de spirituele rijkdom van de evangeliën: de binnenkant dus.

## Ontvangen boeken

'**Spreek Michaël**', Theo van Leeuwen, uitg. Perun Boeken. Na de dichtbundels 'Uit zwart rijst rood' en 'Rafaël spreekt' verscheen in 2009 'Spreek Michaël' met 25 gedichten over de herfsttijd en over het Onze Vader, met een toelichtend nawoord door Lieuwe Zigterman.

## Boekentafelbericht

Vorig jaar heeft Uitgeverij Christofoor de restvoorraad van een aantal Christengemeenschap-boeken in de ramsj gedaan. De Christengemeenschap heeft hiervan een gedeelte opgekocht. De boeken liggen opgeslagen op het Landelijk Secretariaat. Het gaat om de volgende titels:

1. Op weg naar jezelf (over de biecht), M. de Gans
  2. Zo meen ik dat ook jij bent (over de huwelijkswijding), M. Udo de Haes
  3. Kijk op een kerk, E. Huidekoper
  4. Leven uit de oorsprong (over de sacramenten), S. Knijpena
  5. De Christengemeenschap, O. Broekers.
  6. Gebed en meditatie, H.W. Schroeder
- Deze boeken zijn sedert januari dit jaar te koop bij de boekentafels van de gemeenten. De adviesprijs was € 2,00 voor nummers 1 en 2, de rest € 4,00. Het is mogelijk dat een aantal boekentafels een afwijkende prijs hanteert. De opbrengst komt de desbetreffende gemeente ten goede.